

Pauli Heikkilä

Purjehdusta miehitetyllä maalla Virolaispakolaisten keskustelut Moskovan olympiaregatasta (ref.)

Moskovan olympialaiset 1980 olivat alusta alkaen erittäin kiistanalaiset. Ensimmäisen – ja viimeisen – kerran kesäkisat järjestettiin kommunistisessa diktatuurissa. Kylmä sota oli jakanut maailman kahteen osapuoleen, ja järjestäjätaho halusi kisoilla näyttää neuvostojärjestelmän tehokkuutta. Vastakkainasettelu oli hiipinyt myös urheiluun 1950-luvulta lähtien, jolloin Neuvostoliitto oli liittynyt kansainväliseen olympialiikkeeseen, ja se vain tiivistyi 1970-luvun myötä. Neuvostojoukot ylittivät Afganistanin rajan joulukuussa 1979, mikä vaikutti nopeasti myös urheilusuhteisiin. Lopulta useat länsimaat jättäytyivät kisojen ulkopuolelle.

Jo ennen Afganistanin miehitystä kisojen myöntämistä Neuvostoliitolle oli arvosteltu isäntämaan ihmisoikeustilanteen vuoksi. Tämä päti myös Baltian toisinajattelijoihin ja pakolaispoliitikkoihin. Olympiaregatan tuominen Tallinnan vesille näyttäytyi provokaationa. Artikkelini keskittyy Viron pakolaishallituksessa käytyyn keskusteluun aiheesta. Yleinen oletamus on, että olympiapurjehduksen järjestämistä Tallinnassa vastustettiin mutta arvatenkin oli myös mielipide-eroja, jotka paljastuvat pakolaishallituksen kirjeenvaihdosta.¹ Milloin kisoista alettiin keskustel-

la? Mitkä olivat keskustelun jakolinjat ja miten muut ulkovirolaiset suhtautuivat yhtäältä olympiapurjehdukseen, toisaalta pakolaishallituksen toimintaan?

Jotta virolaispakolaisten asenteista muodostuisi laajempi yleiskuva, artikkelia varten on luettu vuosina 1978–1980 Tukholmassa ilmestyneet *Teataja* ja *Eesti Päevaleht*, torontolaisten toimittama *Vaba Eestlane*, Lontoossa ilmestynyt *Eesti Hääil* sekä *Vaba Eesti Sõna* New Yorkista. Erosiko suljettujen ovien takana käyty keskustelu lehtien tarjoamista katsantokannoista? Lehdet olivat leimallisesti poliittisia työkaluja, jotka pyrkivät selittämään tapahtumia parhain päin omasta näkökulmastaan; toisaalta yleisemmin pitämään yllä virolaisuutta mutta toisaalta myös perustelemaan poliittisen taistelun jatkamista. Vaikka lehdet olivat muodollisesti sitoutumattomia, ne myötälivätkä pitkälti hallitsevan poliittisen ryhmän näkemyksiä.²

Olympiakisojen historiasta löytyy monenkirjavia kirjallisuutta. Moskovan kisoista kirjoitettaessa on keskitytty boikottipäätöksen syntyymiseen ja vaikutukseen, mutta Baltian kysymystä sivutaan tuskin lainkaan. Kansainvälisen Olympiakomitean (KOK) virallinen historiateos sentään mainitsee Tallinnan purjehduskisojen tapahtumapaikkana³, mutta se ei viittaa Viroon miehitettynä maana, mitä asiantilaa emigrantit kiivaasti yrittivät selvittää.

Perustavanlaatuinen ero

Ruotsin virolaisten tärkein sanomalehti *Teataja* kertoi Tallinnan mahdollisuudesta järjestää purjehduskilpailut niinkin varhain kuin heinäkuussa 1973. Etusivun uutissähke kertasi ”kaupunginjohtaja” (lainausmerkit alkuperäisessä) Ivar Kallionin toiveen saada kisat Itämerelle Mustanmeren sijaan. Kallion oli niin varma asiastaan, että kutsu kilpailukeskuksen rakentamisesta oli jo julkistettu. *Teataja* ei tässä vaiheessa kommentoinut uutista.⁴

KOK myönsi olympialaiset Moskovalle lokakuussa 1974, ja päätökseen sisältyi purjehdusosuus Tallinnassa. Seuraavan viiden vuoden aikana erilaisia vetoomuksia lähetettiin KOK:n päämajaan Lausanneen. Niiden ensimmäinen aalto keskittyi juutalaisvähemmistön asemaan Neuvosto-

liitossa. Vaikka nämä pian loppuivatkin, unkarilaisten pyyntöjä erottaa Romania KOK:sta vähemmistönsä syrjinnän vuoksi saapui läpi näiden vuosien. Toinen toistuva teema oli ukrainalaisten vaatimus kansallisesta edustuksesta KOK:ssa.⁵ Varsin harva näistä kirjeistä viittasi Baltian tilanteeseen.⁶

KOK:n päätöksestä seurasi kaksi artikkelia *Teatajaan*. Ensimmäinen niistä referoi Kai Krügerin artikkelia *Die Zeit*:ssa. Artikkelin toisti jopa kiistanalaiset ilmaisut, kuten ”liittynyt vapaaehtoisesti suureen naapuriinsa”, jotka taatusti eivät miellyttäneet virolaisia. Krügerin asenne virolaisia kohtaan, jotka voivat olla ylpeitä vain pienuudestaan, oli ylipäättään vähättelevä. Hän ei kuitenkaan epäillyt, etteivätkö olympiapurjehdusten järjestelyt onnistuisi erinomaisesti Tallinnassa.⁷

Krügerin artikkeli vaati virolaisten vastausta. H.K:n allekirjoittamassa artikkelissa oltiin huolissaan, että olympiapurjehdus saatettaisiin tulkitta neuvostomiehityksen tunnustamiseksi. Kukin diplomaatti, urheilija ja toimittaja olisi neuvostoviranomaisten vieras mutta Viron maaperällä. Toisaalta kirjoittaja ymmärsi Tallinnan asukkaille tarjoutuvan mahdollisuus tehdä tuttavuutta ulkomaalaisten kanssa, mistä saattoi olla ennalta arvaamattomia seurauksia. Toistaiseksi oli vielä runsaasti aikaa keskustella sopivasta tavasta käyttää tilaisuutta hyväkseen.⁸ Mutta neljä vuotta myöhemmin Aksel Mark toisti saman dilemman⁹.

Virolaisten kohtaama ongelma jakoi pakolaisyhteisöjä yleensäkin. Pjotr Wandyszyn tekemän jaottelun mukaan rajalinjan toisella puolella pakolaisilla on velvollisuus kaikin tavoin edistää kotimaansa vapauttamista ja soluttautua (infiltrate) vanhan kotimaan yhteiskuntaan. Vastakkaisen kannan mukaan tuollainen toiminta hyödyttää vain laittomia vallanpitäjiä, jolloin paras toimintamuoto on pyrkiä eristämään (isolate) se.¹⁰ Ristiriita repi virolaispakolaisia koko kylmän sodan ajan mutta enimmäkseen yksityisesti, kunnes se tuli julkiseksi 1970-luvun alussa, jolloin Baltian tutkimuslaitos (Baltic Scientific Institute in Scandinavia/Baltiska Institut) alkoi kutsua konferensseihinsa tutkijoita Neuvostotasavalloista. Seurauksena oli ankaraa polemiikka ja eristämisen kannattajat jättäytyivät laitoksen toiminnasta pois.¹¹

Yksipuolinen kirjoittelu

Sanomalehdissä olympialaisia koskeva kirjoittelu oli selvästi eristämisen puolella. Kotivirossa käynteihin suhtauduttiin edelleenkin varauksellisesti, vaikka niiden määrä oli kasvanut vuosi vuodelta. Kun haluttiin kertoa uutisia Neuvosto-Virosta, ne verhottiin yhä pakinnalliseen nimettömään kirjoitukseen, mitä ei selitä pelkästään yksityisten suojeleminen. Lisäksi lehdissä kirjoitettiin toisinaan Tallinnan vanhan kaupungin restauroinnista ja uusien talojen rakentamisesta.¹² Minkäänlaista trendiä kirjoitusten joukosta on vaikea löytää, vaan niitä julkaistiin tasaisesti puolentoista vuoden ajan kesästä 1978 lähtien. Lisäksi sama artikkeli saattoi ilmestyä hieman muunneltuna toisessa pakolaislehdessä kuukausienkin jälkeen.

Kisojen lähestyessä epäiltiin entistä enemmän, tokko kisarakennukset valmistuvat ajoissa, ja niistä kerrottiin liioiteltuja huhuja. Esimerkiksi syyskuussa 1978 *Eesti Hääl* kertoi kilpailukeskuksen ja televisiotornin perustuksen pettäneen, mikä tuskin piti paikkaansa, sillä molemmat ovat yhä pystyssä. Uuden postikeskuksen ja hotellin (Hotelli Olümpia) urakan kerrottiin viivästyneen niin huomattavasti, että sen jatkamista oli tarjottu Viru-hotellin yhteydessä kunnostautuneille suomalaisille, jotka eivät kuitenkaan ottaneet vastaan niin ala-arvoista työtä. Myös maalit oli kuulemma tilattu Neuvostoliiton sijaan Suomesta, mutta varsinaista maalaimista viivytettiin mahdollisimman lähelle kisoja, jotta maalit pysyisivät paikoillaan kisojen aikana. Vaikka kunnostukset ja uudisrakennukset olivat sinänsä tervetulleita, pakolaislehdistö löysi siitäkin varjopuolen, sillä ne eivät hyödyttäisi paikallisia vaan niiden varsinaisena tarkoituksena oli kiihdyttää venäläisten muutttoa Viroon. Jatkuvat viivästykset ja nousevat kulut johtivat siihen, että neuvostoviranomaiset laskivat Tallinnaan oikeutettujen turistien määrää.¹³

Odotettujen turistien määrä vaihteli suuresti. Alun perin puhuttiin 300 000 vierailijan kokonaismäärästä, josta Tallinnaan odotettiin 20 000. Tästä luvusta puolet oli ulkomaalaisia. Ilmeisesti sitä laskettiin lokakuussa 1978 jopa 3 000:een mutta vuosi myöhemmin se nousi 6800 turistiin.¹⁴

Alusta alkaen *Eesti Päevaleht* kertoi turvallisuuspalvelu KGB:n yhteyksistä kisojen valmisteluihin. Järjestelykomitean puheenjohtaja Semjon Nikitin (Anatoli Gorski) oli lehden mukaan aikaisemmin toiminut vakoilijana ja KGB:stä siirtyi myös muita henkilöitä Neuvostoliiton Olympiakomiteaan. Näillä perusteilla oli helppoa väittää KGB:n vetelevän

kaikkia naruja. Yhtä helppoa oli kisojen aikana todeta näiden pelkojen toteutuneen.¹⁵

Vastaavalla tavalla tulkittiin *Kodumaan*, joka oli KGB:n pakolaisille julkaisema lehti, vetoomus pakolaisille siirtää vierailujaan kesästä talveen. *Eesti Häälen* mukaan varsinainen syy ei suinkaan ollut majoituksen puute laulujuhlien ja olympiaregatan aikana vaan turvallisuusviranomaisten huoli, ettei kaikkien vierailijoiden perään riittäisi valvoja.¹⁶

Teataja käytti jatkuvasti natsi-korttia verratessaan Moskovan kisoja Berliinin vuoden 1936 kisoihin. *Teataja* muistutti yrityksistä kansainväliseen boikottiin, mutta kun sellaista ei saatu aikaan, kisoista tuli Hitlerin näytös. Tästä vedettiin suora yhteys myöhempiin rikoksiin ihmisyyttä vastaan. *Eesti Päevaleht* löysi poliittisen viittauksen jopa TV-ohjelmista ja väitti Leni Riefenstahlin *Olympia*-elokuvan näytetyn Ruotsin televisiossa ensimmäisen kerran Moskovan kisojen takia.¹⁷ Vertailu olisi ollut uskottavampaa, mikäli Viro ei aikoinaan olisi osallistunut Berliinin kisoihin.

Berliinin kisojen lisäksi pakolaislehdissä viitattiin suomalaisiin Tukholmassa 1912, Mustiin panttereihin Meksicossa 1968, palestiinalais-terroristeihin Münchenissä 1972, afrikkalaisten poisjääntiin Montrealista 1976 ja ylipäätään Kiinan edustukseen KOK:ssa. Muistutettiin myös Neuvostoliiton boikotoineen olympia-liikettä vuoteen 1952 asti poliittisten syiden takia. Täten oli helppo vastata vaatimuksiin pitää (olympia)urheilu ja politiikka erillään: ”Tarkastellessa tätä kysymysten joukkoa kokonaisuutena, emme voi unohtaa, että politiikka on jo aikoja sitten tunkeutunut urheilun ja olympialaisten keskelle.”¹⁸

Pakolaishallituksen jakolinjat

Siinä missä pakolaisvirolaisten julkinen keskustelu oli vähäistä ja varsin yksimielistä, pakolaishallituksen julkilausuma ja erityisesti sitä edeltänyt keskustelu syksyllä 1978 paljastaa mielipide-eroja. Pakolaishallitus oli perustettu tammikuussa 1953, mutta mikään hallitus ei tunnustanut sitä virallisesti eikä pakolaisyhteisökään kokonaisuudessaan tukenut sitä. Tietoisenä näistä rajoituksista se ei koskaan omaksunut aktiivista roolia vaan pidättäytyi pelkästään kansallisten tunnusten säilyttäjänä. Olympia-regatta Tallinnassa oli sen verran poikkeuksellinen tapaus, että siihen oli reagoitava.

Olympiapurjehduksesta kirjoitettiin pakolaishallituksen keskuudessa ensimmäisen kerran heinäkuussa 1977. Australian Brisbanessa elänyt talousministeri Verner Hans Puurand kohtasi australialaispoliitikon, joka rohkaisi virolaisia käyttämään hyväkseen tulevaa tapahtumaa. Puurand oli samaa mieltä: ”Luotan, että tässä Tallinnan kisojen tapauksessa meillä on suuri mahdollisuus tulla maailman tietoisuuteen, kunhan asia oikein esitetään.” Hän pyysi pääministeri Tõnis Kint’ua tarttumaan toimeen, sillä ”varmasti on meidän, nimenomaan tasavallan hallituksen, valtiollinen velvollisuus protestoida siellä järjestettäviin kisoihin osallistumista vastaan ja erityisesti niiden maiden, jotka eivät tunnusta Viroa Neuvostoliiton osana.”¹⁹ Kint ei vastannut. Hän oli 1970-luvun lopulla usein virkavapaalla tai Puurand oli yksinkertaisesti liian aikaisin liikkeellä.

Asia palasi kirjeenvaihtoon runsas vuosi myöhemmin elokuussa 1978, kun ulkoministeri August Koern Kööpenhaminassa innostui paikallisesta keskustelusta, pitäisikö tanskalaisten kilpailla Tallinnassa. Hän ehdotti kainosti keskustelua hallituksessa asian tiimoilta. Hänen oma alustava ehdotuksensa lähti oletetusta kotiviroilaisten asenteesta. Koernin mukaan he odottivat kisoja innolla, koska he näkivät siinä mahdollisuuden painottaa eroja Viron ja muun Neuvostoliiton välillä. Niinpä Koern ei voinut kannattaa minkäänlaisia kieltöjä urheilijoille saapua kisoihin. Useat ministerit, kuten Aksel Mark (sisä), Erwin Nõmmera (finanssi), Juhhan Käis (liikenne), Elmar Järvesoo (maatalous), Ants Pallop (salkuton) ja Artur Mägi (oikeuskansleri), seurasivat Koernin päättelyä. Järvesoon sanoin ulkomaisten vierailijoiden tuoma ”tuore ilma [...] ei ole pieni asia jo miltei 40 vuotta lännestä eristetylle maalle ja kansalle.”²⁰

Puurand oli jo ensimmäisessä kirjeessään tehnyt vaihtoehdoisen esityksen kieltää urheilijoita kilpailemasta Tallinnassa. Hänen kanssaan samaa mieltä olivat opetusministeri Edgar Saks Torontosta ja sotaministeri Avdy Andersson New Jerseyestä. Heidän mukaansa pakolaishallituksella oli velvollisuus protestoida neuvostomiehitystä vastaan mahdollisimman voimakkaasti kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa. Oli toiveajattelua odottaa mielenosoituksia Neuvosto-Virossa. Erityisesti Saks oli huolissaan, että hiljaisuus saatettaisiin tulkita neuvostomiehityksen tunnustamiseksi.²¹

Koern oli osannut odottaa tällaista järkeilyä muttei pitänyt sitä käytännöllisenä: ”on epäsovivaa esittää jotain demokraattisille länsivalloille, kun etukäteen tiedetään, etteivät ne voi sellaista toivetta toteuttaa.” Li-

säksi muutokset isänmaallisissa tunteissa näyttivät olevan huomattavasti todennäköisempiä ja merkittävämpiä kuin vaikutukset kansainväliseen politiikkaan. Liittämisen tunnustamisten vastainen taistelu jatkuisi kisojen jälkeenkin. Erwin Nõmmera sen sijaan näki kisoista koituvan hyötyä, kun Viron kysymys nousisi esille myös diplomatian saralla. Juhan Käiskään ei uskonut, että ”ulkomaisten urheilijoiden viipyminen Tallinnassa syventäisi kysymystä Viron tasavallan Neuvostoliittoon väkivaltaisesti liittämisen tunnustamisesta.”²²

Melkein kaikki ministerit totesivat, että jonkinlainen toiminta oli välttämätöntä ja samoin useat heistä pohtivat sen mahdollisia vaikutuksia niin heille itselleen kuin pakolaishallitukselle. Järvesoon sanoin hallitusta ei saisi ”syyttää vaikenemalla hyväksyvän” kisojen järjestämisen. Eriytyisesti he halusivat välttää vaikutelmaa, että he toimivat kotivirolaisten toiveiden vastaisesti. Aksel Markin mukaan ”Viron kansa haluaa, että purjehduksen kilpailut pidetään Tallinnassa eikä tasavallan hallituksella ole perusteita asettua vastakkaiselle kannalle.” Ants Pallop kirjoitti, että vetoamus boikotoida Tallinnan purjehdusta olisi täysin käsittämätöntä kotivirolaisten näkökulmasta ja hyödyttäisi vain virolaisten vihollisia. Erwin Nõmmera oli huolissaan, että ”syvennämme sitä yleistä epäystävällistä suhtautumista, jota saamme kaikkialla kokea.”²³

Virolaispakolaisten mielenosoituskulkue Tukholman keskustassa 8.3.1980.
(*Eesti Päevaleht* 15.3.1980)

Useat ministerit toivat perusteluiksi yhteyksiään Neuvosto-Viroon. Toisaalta pakolaislehdistöä lukemalla kotivirolaisten mielipiteistä muodostuu toisenlainen kuva. Ulkomaiset toimittajat haastattelivat paikallisia ihmisiä Tallinnassa, eivätkä nämä olleet pelänneet tuoda esille tuhtumustaan: ”Se ei ole meidän olympialaiset – ne ovat Moskovan kisat miehityllä maalla.” Samoin Tallinnassa tuettiin ajatusta kisojen boikotoinnista. Kisat olivat tuoneet parannuksia esimerkiksi lihatiskeillä mutta myös asukkaiden pakkosiirtoja.²⁴ Kaupunkilaisille asetetuista rajoituksista tuli pysyvä aihe *Eesti Päevalehden* sivuille kisojen aattona.²⁵

Eriävistä mielipiteistä huolimatta Saks ja Andersson suostuivat Koernin alkuperäiseen ehdotukseen lähettää muistio YK:n pääsihteerille, kansallisille olympiakomiteoille ja hallitusten edustajille. Sisällöksi Koern ehdotti, että Neuvostoliittoa syytettäisiin isäntämaan mandaatin rikkomisesta, sillä osa kisoista aiottiin järjestää ulkomailla tai miehityllä alueella. Vaikka vain Nõmmera selväsanaisesti kannatti tätä, siitä tuli pääargumentti pakolaishallituksen vetoomukseen, joka päivättiin 26.3.1979. Vetoamus jätti ”urheilijoiden ja asianomaisten järjestöjen omatunnon, pitäisikö heidän osallistua olympialaisiin Neuvostoliitossa, ja erityisesti Tallinnassa.” Niinpä vetoamus seurasi Ants Pallopin ajatusta: ”estää ei voi, mutta tiedottaa tosin kyllä.”

Lisäksi vetoamus muistutti urheilijoita, että ”he ovat tulossa maan pääkaupunkiin, jonka Neuvostoliitto on miehittänyt ja alistanut voimakeinoin ja rikkoen kansainvälisiä sopimuksia, jotka Neuvostoliitto itse on allekirjoittanut.” Aksel Mark ja Elmar Järvesoo olivat ehdottaneet erityisen kansion tai tietopakettin kokoamista purjehtijoille, mutta ajatusta ei koskaan toteutettu. Mark korosti myös julkisuudessa tiedottamisen merkitystä: ”Meitä kyllä painaa suuri velvollisuus valaista kotimaahamme menijöitä sikäläisestä poliittisesta tilanteesta. Jokaisen urheilijan, turistin ja lehtimiehen pitäisi tietää, että Tallinnaan lähtiessään hän menee Viron tasavallan pääkaupunkiin, jota on 40 vuotta miehittänyt vieras siirtomaa-valta ja harjoittaa siellä diktatuuri-terroria.”²⁶

Vetoamuksen ensimmäinen luonnos oli sisältänyt viittauksen virolaisurheilijoiden Neuvostoliitolle voittamiin mitaleihin, jotka pitäisi laskea Viron, eikä Neuvostoliiton, saavutuksiksi. Myöhemmin tämä viittaus poistettiin, ja Koernkin myönsi, ettei kysymys kuulunut Olympiaregatan yhteyteen.²⁷ Viron olympiakomitean yksipuolinen hajottaminen mainittiin myös mielipidekirjoituksessa *Toronto Star*:issa helmikuussa 1980,

jolloin KOK:a velvoitettiin ottamaan selvää kadonneista kollegoistaan.²⁸ Lisäksi maaliskuussa 1980 ”Ryhmä Viron Olympiakomitean oikeuksien palauttamiseksi” lähetti KOK:n puheenjohtaja Lord Killanille vetoituksen, jossa oikeutettiin Viron jäsenyyttä historiallisin saavutuksin urheilukentillä niin itsenäisyyden kuin miehityksen aikana. Lisäksi pyydettiin olympiapurjehduksen siirtämistä, kunnes Viro on jälleen vapaa.²⁹

Amerikassakin toimitaan

Amerikassa virolaiset olivat jo 1950-luvulla perustaneet sekä Kansalliskomitean (Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides: ERKÜ) että maailmanlaajuisen yhteistyöelimen Viron Maailmanneuvoston (Ülemaailmne Eesti Kesknõukogu), jolla oli jäsenjärjestöt myös Euroopassa, Kanadassa ja Australiassa. Kuitenkin USA:n järjestö oli suurin ja merkittävin, ja olympiakysymyksessä toiminta sekoittui helposti.

Maailmanneuvoston piirissä aiheesta puhuttiin ensimmäisen kerran kesäkuussa 1977, kun Kaljo Popp esitelmöi siitä. Tilaisuudessa päätettiin lähettää jäsenjärjestöille kirje, jonka sisältö oli kuitenkin melko vaisu. Järjestöjä velvoitettiin osallistumaan paikalliseen keskusteluun ja tuomaan siinä esillä Viron tilanne. Painopistealueina mainittiin yhtäältä voimistuva venäläistäminen tarpeellisten valmistelujen ohella ja toisaalta perustavanlaatuinen kysymys olympiakisojen järjestämisestä ensimmäistä kertaa miehitettyllä maalla. Puoli vuotta myöhemmin Maailmanneuvoston vuosisuunnitelmassa aiottiin jatkaa tätä toimintaa.³⁰

Seuraavaan kesään mennessä Maailmanneuvosto oli luonnostellut muistion välttääkseen antamasta vaikutelmaa, että virolaispakolaiset hyväksyisivät tapahtuman järjestelyn. Päinvastoin kisat antoivat tilaisuuden selittää Viron tilannetta kansainväliselle yleisölle. Mukana seurannutta luonnosta sai käyttää mallina. Puhemies Alfred Anderson lisäsi saatesanoissaan, että kisauutisoinnissa esiintyviin virheellisyyskiin oli välittömästi puututtava. Pakolaiset eivät saaneet hyväksyä termiä Neuvosto-Viro vaan heidän tuli vaatia muotoa ”miehitetty Viro”.³¹

ERKÜ lähetti muistion Kongressiin, USA:n olympiakomitean jäsenille sekä radio- ja TV-asemille kesäkuussa 1978. Se myös luettiin ääneen Senaatissa, jolloin se päättyi Kongressin asiakirjoihin. Muistion mukaan

Neuvostoliitto aikoi käyttää kisoja poliittisiin tarkoituksiinsa ja erityisesti esittämään Baltian liittämisen ”yleisesti hyväksyttynä tosiasiana.” Kuitenkin suurin osa maailmaa ei ollut tunnustanut tätä ”kansainvälistä rikosta” ja siksi niitä maita pyydettiin kunnioittamaan itsenäisen Viron asemaa. Kisoihin osallistuminen ”vahingoittaisi Viron kansan oikeutettuja vapaudenvaatimuksia ja Viron tasavallan kansainvälistä asemaa”.³² Vaikka urheilijoita ei suoranaisesti kiellettykään lähtemästä Tallinnaan, ERKÜ oli selvästi eristävällä kannalla, eli eri mieltä pakolaishallituksen kanssa.

Myös Kanadan virolaisten keskusneuvosto (Eestlaste Kesknõukogu Kanadas: EKN) toimi Maailmanneuvoston ohjeiden mukaisesti. Syyskuussa 1978 se lähetti vetoamuksensa Kanadan olympiakomitealle ja purjehdusjärjestöille korostaen yhtäältä kisojen tapahtuvan miehitetyllä maalla ja toisaalta venäläisten laajamittaista muuttoa Viron alueelle.³³

Kanadan virolaiset olivat naapurimaansa maanmiehiin verrattuna huomattavasti liberaalimpia. Torontossa ilmestynyt *Vaba Eestlane* julkaisi usein varsin puolueettomia uutisia itse kisajärjestelyistä sekä niihin liittyvistä protesteista. Sen ensimmäinen pääkirjoitus aiheesta tammikuussa 1978 tuskin hipaisi Baltian kysymystä vaan pohti kisoja Kremlin epätoivoisena yrityksenä saada länsivaluuttaa ja tunnustusta suurvaltana.³⁴ Myöskään päätoimittaja Karl Arro ei viitannut Baltian kohtaloon arvostellessaan kisaisäntiä. Hän oli enemmän huolissaan lehtimiesten toimintarajoituksista kisojen aikana ja ylipäättään urheilusta Neuvostoliiton poliittisena välineenä. Täten Moskovan kisat todistavat liennytyksen ja Ostpolitiikan epäonnistuneen, kun muutosta ei ollut nähtävissä. Arro pani merkille boikotoinnilla uhkaamisen vakavana aseena mutta epäili, uskaltaisivatko länsijohtajat uhata sillä, saati käyttää sitä.³⁵

Näivettyvä protesti

Pakolaishallituksen luonnostellessa vetoomustaan keskustelu olympia-protestista sai ilmaa alleen. Tässä vaiheessa hyvin harva edes mainitsi boikotoinnin tai muunlaista kotiin jäännin mahdollisuutta, ja silloinkin siihen oli viitattu epäsuorasti. Toisinajattelijoiden kohtelu tai ETYK:n loppuasiakirjan rikkomiset olivat syy näihin, ei Baltian miehitys. Joka ta-

pauksessa esimerkiksi USA:n presidentti Jimmy Carter oli kieltänyt sellaisen mahdollisuuden heinäkuussa 1978.³⁶

Toistaiseksi muitakin keinoja oli vielä tarjolla. Syyskuussa 1978 *Teataja* pystyi kertomaan KOK:n harkitsevan kisaisännöysspäätöksensä perumista. Sille olikin syytä, sillä ”tietenkin Olympiakomiteaa hävettää viedä maailman urheilukansa diktatuuriterrorin vieraiksi”, Aksel Mark päätteli. Uusi käänne auttaisi myös virolaisia, ja hän vaati asialle lisäjulkisuutta, kun kansainväliset suhdanteetkin näyttivät suosiollisilta.³⁷

Todisteena muuttuneista mielialoista *Teataja* toisti *Daily Telegraphin* kriittisiä kommentteja. Esikisoissa heinäkuussa 1978 kilpaillut Britannian purjehdusjoukkue arvosteli kaikkialle tunkeutuvaa valvontaa ja muita epäkohtia. Lisäksi *The Observer* oli kirjoittanut, että ulkoministeri David Owen kannatti kisojen siirtämistä muualle, koska boikotointi olisi epäreilua urheilijoita kohtaan. Lehti jatkoi listaamalla kekseliäitä tapoja, miten protestoida kisojen aikana, kuten painamalla toisinajattelijoiden kuvia tai heitä tukevia iskulauseita kilpa-asusteisiin.³⁸ Seuraavana talvena *Eesti Päevaleht* lainasi useasti ulkomaista lehdistöä, miten esikisoihin osallistuneet purjehtijat arvostelivat valvonnan määrää.³⁹

Myös Lontoossa ilmestynyt *Eesti Hääl* huomasi keskustelun kiihtyneen esikisojen seurauksena ja kääntyi ”kaikkien asianosaisten puoleen saada selvyyttä ehdoista, joilla olympiaregatta pidetään” ja maailmanneuvoston ohjeiden mukaisesti pyysi kunnioittamaan Viron tasavallan kansainvälistä asemaa.⁴⁰ Tätä seurasi vielä mielipidekirjoitus Ruotsista, jolloin lehti käytti tilaisuutta hyväkseen päivittääkseen, että Englannin virolaisten yhdistys (Inglismaa Eestlaste Ühing) oli jo alkanut laatia vetoamuksia maan urheilujärjestöille ja samanlaista toimintaa oli aloitettu myös muissa maissa.⁴¹ Huolimatta Britanniassa viriävästä toiminnasta maan virolaiset eivät paljoakaan osallistuneet siihen, ja *Eesti Hääl* enimmäkseen kertasi muiden pakolaislehtien uutisia.⁴²

Poikkeus tähän sääntöön oli International Monitoring Committee for the 1980 Olympics. Se tosin oli perustettu Washingtonissa, mutta sillä oli toimistot myös Kanadassa, Pariisissa ja Lontoossa, johon osallistuiivat virolaisista Rita Eker ja Margaret Rigal. ”Olemme yllättyneet, että joku – urheilija, toimittaja tai katsoja – voi vaatia näin korkeaa hintaa Neuvostoliiton avuttomilta vähemmistöryhmiltä vain sen takia, että he voisivat nauttia vuoden 1980 olympialaisista Moskovassa”, se perusteli toimintaansa.⁴³

Rohkaistuneena Britanniassa kehkeytyvästä toiminnasta Ruotsissa toimiva Viron Kansallisrahasto (Eesti Rahvusfond/Estonian Information Centre: ERF) laati oman muistion ja lähetti sen marraskuussa 1978 Lontoossa päämajaansa pitävälle Kansainväliselle purjehdusliitolle. Siinä myötäiltiin liitonkin piirissä esitettyjä epäilyjä esikisojen pätevydestä rajoitetun kilpailijamäärän takia – myöhemmin myös neuvostovalmisteiden veneiden laatu kyseenalaistettiin. Virolaisten päähuolenaihe oli kisojen käyttö poliittisiin tarkoituksiin. Kisojen tunnuksistakin kävi ilmi, että Neuvostoliitto aikoi nostaa punatähtensä olympiarenkaiden yläpuolelle. Niinpä ERF vetosi, ”että tehtäisiin kaikki tarvittava, jotta estettäisiin olympiaregatan käyttäminen neuvostopropagandan hyväksi.”⁴⁴

ERF kiinnitti kirjeessään huomiota myös toiseen virolaisia kuohuttaneeseen tapahtumaan, sillä olympiapurjehdusten avajaispäiväksi oli ilmoitettu 21.7., jolloin tuli kuluneeksi 40 vuotta Baltian maiden julistautumisesta neuvostotasavalloiksi, mikä kisaisäntien muotoilussa ilmaistiin

Toimittaja Ülo Ignatsin henkilökohtainen protesti Viron lipun kanssa Neuvostoliiton lähetystön edessä 20.7.1980. (Eesti Päevaleht 30.7.1980)

”Neuvostovallan palauttamisen” vuosipäivänä. ERF ei mitenkään voinut uskoa sen olevan vain sattumaa ja näki jo mielessään diplomaattisia hankaluuksia, sillä ”kuten tiedetään, länsivallat USA:n johdolla eivät ole tunnustaneet aikaisemmin itsenäisten Baltimaiden, Viron, Latvian ja Liettuan, anastamista.” Poliittisen hyväksikäytön estämiseksi avajaisia pitäisi siirtää päivällä tai kahdella, ERF ehdotti. Uutisen mukaan kirje lähetettiin myös Lord Killaninille,⁴⁵ mutta KOK:n arkistosta sitä ei löydy.

Näitä uutisia lukuun ottamatta olympiakisoista ei juurikaan puhuttu. *Teatajan* pääkirjoitukseen aihe pääsi ensimmäisen kerran huhtikuussa 1979 ja silloinkin keskityttiin Kiinan edustukseen KOK:ssa. Vain lyhyesti viitattiin boikotoinnin tai muunlaisen protestoinnin mahdollisuuteen, eikä sitä varsinaisesti odotettu: ”Vaikka eräät ovat sitä vaatineet, on se kuitenkin tuskin todennäköinen.”⁴⁶

Vuoden 1979 lopulla ERF:n puheenjohtaja Endel Krepp ja piispa Konrad Veem, osallistuivat Evankelisen Akatemian ”Urheilu ja politiikka Moskovon olympiakisojen yhteydessä” -konferenssiin Länsi-Saksan Bad Bollissa. Siellä ei päästy yksimielisyyteen kisojen boikotoinnista vaan se jätettiin jokaisen urheilijan päätettäväksi. Krepp oli *Teatajan* kanssa samoilla linjoilla: ”Olympiakisojen valmistelut ovat edenneet jo niin pitkälle, että poliittista ja taloudellista perääntymistä ei pidetä enää mahdollisena.”⁴⁷ Lisäksi samassa kuussa aiemmin kriittinen Purjehdusliitto pääsi yhteisymmärrykseen neuvostoisäntien kanssa käytännön järjestelyistä Tallinnassa.⁴⁸

Moskovon kisoja edeltävinä vuosina 1978–1979 niistä keskusteltiin yleisesti. Baltia jäi kuitenkin muiden vakiintuneiden aiheiden, kuten Israelin tai Kiinan edustuksen, jalkoihin. Lisäksi Moskovon kisojen yhteydessä viitattiin tavallisesti (venäläisiin) toisinajattelijoihin (Anatoli Sharansky, Aleksander Ginzburg, Andrei Saharov) ja ihmisoikeuksiin yleisesti mutta nekään eivät tuoneet boikotoinnin uhkaa kisojen ylle. Tässä vaiheessa kisojen siirtäminen tai jonkinlainen arvonlasku mainittiin rankimpana keinona painostaa tulevia kisaisäntiä, vaikka kaikki osapuolet pitivät toisaiseksi neuvotteluratkaisua parhaimpana ja sellaiseen pyrittiinkin.⁴⁹

Taustalla Afganistanin tilanne

Neuvostojoukot aloittivat Afganistanin valtauksen 27.12.1979, mikä johdettiin nopeasti kansainvälisen tilanteen ja suurvaltasuhteiden kiristymiseen. Presidentti Carter vaati joukkojen vetämistä 20.2. mennessä tai amerikkalaiset eivät saapuisi Moskovan olympialaisiin. Britannian tuore pääministeri Margaret Thatcher tuki Carteria, vaikka ei saanutkaan maansa olympiakomiteaa ruotuun. Huhtikuussa USA:n olympiakomitea äänesti kotiinjäämisen puolesta, ja päätöstä seurasivat monet USA:n liittolaisista, tärkeimpinä Länsi-Saksa ja Japani. Esimerkiksi Britannia ja Ranska eivät osallistuneet Tallinnan purjehdukseen. NATO-maat olivat jo vuoden 1979 puolella sopineet, etteivät ne lähetä diplomaattista edustusta Tallinnaan.⁵⁰

Kisoja ja miehitystä vastustettiin myös Baltian maissa. 28.1. yhteensä 15 virolaista ja liettualaista, joukossa Enn Tarto ja Jüri Kukk, lähettivät vetoituksen Neuvostoliiton johdolle ja YK:lle joukkojen vetämisestä. Kukk pidätettiin hallussaan toinen kirje, jota hänen ei onnistunut postittaa; *Christian Science Monitor* sai kirjeen käsiinsä maaliskuussa. Kirjeessä tuomittiin Moskovan olympiakisat ja erityisesti Tallinnan regatta, koska ne ”merkitsevät olympialaisten periaatteiden maahan tallomista”. Samainen lehti haastatteli toisinajattelija Mart Niklusta, joka vahvisti aiemmin pakolaislehdissä esiintyneet huolet venäläistämisen kiihdyttämisestä kisarakentamisen varjolla. Niklus kuitenkin tähdensi muun Viron jäävän paitsi sekä parannuksista että venäläisistä. Lisäksi 17 latvialaista urheilijaa vastusti kisoja nimettöminä kirjeessään toukokuussa.⁵¹

Lisäksi KOK:n arkistossa on Neuvosto-Virosta lähetty kirje. Sen oli allekirjoittanut ”vapaa-ajattelija A.O.U.” mutta allekirjoittajiin viitattiin monikossa. Vastoin läntistä ajattelua siinä ei vaadittu urheilun erottamista politiikasta vaan urheilu piti valjastaa positiivisiin, rauhanomaisiin tarkoituksiin. Mutta Neuvostoliitto käytti olympialaisia laajentumisensa perusteluina ja KOK oli uskonut neuvostovalheisiin. Jopa valmistelut olivat tuoneet paikallisille asukkaille rajoituksia ja vaikeuksia, joiden pelättiin jäävän pysyviksi kisojen jälkeenkin. Olympiakisojen järjestäminen oli kunnia-asia, mutta niiden piti tukea rauhan rakentamista. Siksi niitä piti lykätä, kunnes neuvostojoukot niin Afganistanista kuin Baltiasta on vedetty pois. Vironkielisessä kirjeessä oli englanniksi vain maininta ”Tä-

mä kirje on Virosta” ja käännöksen puuttumisesta päätellen se ohitettiin KOK:ssa olankohautuksella.⁵²

Lausanneen virtasi vuoden ensimmäisinä kuukausina yksityiskirjeitä tusinoittain joka päivä, kunnes tahti hiipui kevään kuluessa. Monilla näistä oli joko latvialainen tai liettualainen nimi, mutta ilmeisesti kukaan ulkovirolainen ei KOK:lle tässä vaiheessa kirjoittanut.

Tukholmassa nuorempi sukupolvi tarttui toimeen pakolaishallituksen sijaan. 30-vuotias lehtimies Ülo Ignats oli monen kekseliään mielenosoituksen takana. Virolaiset pukeutuivat Miska-maskoteiksi ja huutelivat iskulauseitaan Neuvostoliitto-Ruotsi -jalkapallo-ottelun katsojille Malmössä. Tukholman keskustassa järjestettiin 8.3. marssi, johon osal-

Sergelin torille pysäköidystä asuntovaunusta jaettiin kisojen aikana tiedotusmateriaalia. Oikealla alhaalla olympiarenkaat oli taiteltu piikkilangasta. (Eesti Päevaleht 30.7.1980)

listui noin 300 mielenosoittajaa. Kevään aikana valmisteltiin materiaalia (tarroja, lentolehtiä, kortteja), joita jaettiin kisojen aikana Sergelin torille pysäköidystä asuntovaunusta. Ruotsalaisia varten *Eesti Päevalehen* numero ilmestyi ruotsiksi ja lisäksi laadittiin jopa matkaopas *Handledning för turister till Estland* vastaamaan neuvostoväitteisiin.⁵³ Näillä toimilla ei kuitenkaan ollut toivottua tulosta, kun Ruotsin joukkue osallistui kisoihin sekä Moskovassa että Tallinnassa.

ERKÜ tarttui nopeasti toimeen ja kirjoitti Presidentti Carterille jo 9.1., jolloin se vertasi Afganistanin ja Baltian valtausta toisiinsa. Toinen kirje 20.1. painotti amerikkalaisten urheilijoiden olevan menossa maahan, jota USA ei ollut tunnustanut kuuluvan Neuvostoliitolle. Samanlaiset kirjeet lähtivät monelle senaattorille.⁵⁴ Helmikuun puolella ERKÜ muistutti KOK:a ja kansallisia – myös Suomen – olympiakomiteoita Baltian tilanteesta ja olympiaregatan tapahtuvan miehityksessä maassa, ja siksi se vetosi urheilijoita jäämään kotiin.⁵⁵ Nopeassa reagoinnissa auttoivat aiemmin lähetetyt kirjeet, joita hieman muokattiin uuteen tilanteeseen.

Helmikuussa ERKÜ:n Juhan Simonson kirjoitti Gary Jobsonille, US Olympic Yachting Committeeen jäsenelle, joka oli käynyt Tallinnassa jo edellisessä esikisoissa. Simonson halusi jakaa ulkovirolaisten kannan mahdollisille Viron-kävijöille. Heillä oli perustavanlaatuisia mielipide-eroja. Vaikka Jobson pystyikin ennakoimaan boikotin tuovan ”valtavan nöyryytyksen neuvostohallitukselle”, mieluummin hän lähtisi matkaan, sillä ”osallistumalla kisoihin USA länsimaalaistaisi neuvostoihmisiä enemmän”. Simonson kuitenkin vastasi liioitellen, että amerikan-virolaiset ”tukevat täysin” boikottia ja Simonsonin mukaan myös virolaiset Virossa olivat samaa mieltä. Erimielisyyksistä huolimatta Jobson kutsuttiin ERKÜ:n tilaisuuteen kertomaan vaikutelmistaan Tallinnasta.⁵⁶

Vaikka ERKÜ oli saanut ystävälliset vastaukset Valkoisesta talosta, boikotin toteutuminen ei ollut varmaa. Niinpä se jatkoi kirjekampanjaansa keväällä ulkoministeriöön, USOC:iin ja erilaisiin kansalaisjärjestöihin, kuten NRA:han!⁵⁷ Lake Placidin talviolympialaiset tarjosivat mahdollisuuden muunlaiseen toimintaan. Soihdun saapuessa New Yorkin kaupungintalolle sitä odotti baltinuorten mielenosoitus. ERKÜ yritti toimittaa vetoomuksensa henkilökohtaisesti Lord Killanille, mutta kun se epäonnistui, teksti julkaistiin koko sivun mainoksena *Adironback Daily Enterprisessa*.⁵⁸

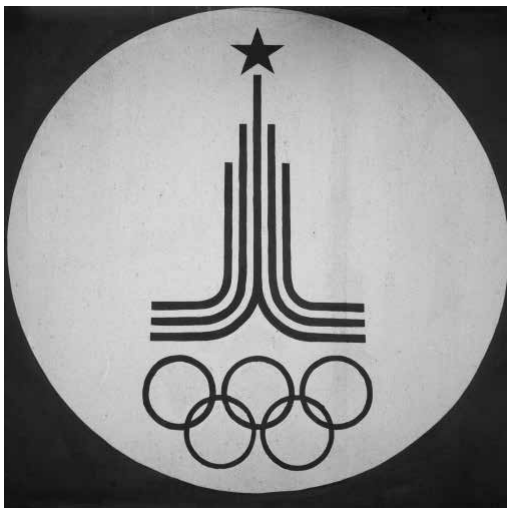
Kanadassa osallistumiskysymys oli avoinna lähestyvien vaalien takia. Istuva konservatiivihallitus asettui nopeasti kannattamaan boikottia ja

EKN lähetti sille kirjeen ilmaisten tukensa kaikkien suhteiden katkaisemista Neuvostoliittoon. Liberaalipuolue ei ollut ilmaissut selvää kantansa, ja sen voitettua vaalit maaliskuussa EKN alkoi lähettää kirjeitä ohjataksaan uutta hallitusta oikealle uralle. Kanadan olympiakomiteakin väsyi odottamaan hallituksen päätöstä ja päätti maaliskuun lopulla läheteä Moskovaan. Hallitus odotti yhä kuukauden – USA:n olympiakomitean päätöstä – kunnes suositteli poisjääntiä Moskovan kisoista, ja viikon kuluttua Kanadan olympiakomitea pyörsi päätöksensä. Tämän jälkeen EKN vielä kohteliaasti kiitti sekä hallitusta että olympiakomiteaa.⁵⁹

Kanadassa toimi vanhastaan North American Baltic Sports Federation, jonka kokouksessa marraskuussa 1979 ukrainalaiset ehdottivat protestikisojen järjestämistä. Samaa konseptia oli käytetty Nürnbergin pakolaisleirillä Lontoon olympialaisten aikana 1948. Heinäkuun alussa lähellä Torontoa järjestetyissä kisoissa kilpailtiin ammunnessa, yleisurheilussa, sekä lento-, kori- ja jalkapallossa. *Vaba Eestlane* oli tavattoman tyytyväinen sekä järjestelyihin että lähes 3000 henkilön yleisömäärään – mutta hieman pettynyt virolaisten suorituksiin. Kisoista aiottiin aloittaa perinne, kunnes Baltian maat voivat osallistua jälleen varsinaisiin olympialaisiin.⁶⁰ Neljän vuoden kuluttua kisoja todellakin jatkettiin mutta mielenkiinto oli huomattavasti pienempää.⁶¹

Kovinkaan yllättävää ei ole, että Moskovan kisat tuomittiin pakolaislehdissä, *Eesti Päevalehtin* ilmaisua käyttäen, ”täydellisenä fiaskona”.⁶² Myös Karl Arro oli pettynyt menetettyyn mahdollisuuteen. Yhtä hyvää tilaisuutta tuskin tulisi lähitulevaisuudessa. ”Valitettavasti emme ole onnistuneet käyttämään nykyistä kansainvälistä jännitystä edullisesti ja tehokkaasti.” Hän ei myöskään pitänyt kirjeiden lähettämistä kaikkein tehokkaimpana tapana, ”kun monet niistä kirjeistä lentävät roskikseen eivätkä toivotun henkilön silmien eteen.” Hän suosi ”dramaattisempia, silmäänpistävämpiä ja laajempia joukkoja tavoitettavia metodeja” ja ehdotti mainostilan ostamista kanadalaisesta tai amerikkalaisesta sanomalehdestä Viron tilanteen selvittämiseksi.⁶³ Arro tuskin oli tietoinen vastaavasta toiminnasta aivan rajan toisella puolella puoli vuotta aiemmin.

Ülo Ignats muisteli kaksi vuosikymmentä myöhemmin, miten kesällä 1980 olympiaprotestit muun toiminnan ohella veivät ”Viron ensimmäistä kertaa vuosiin merkittävästi Ruotsin lehtiin”. Vaikutus ei kuitenkaan kestänyt kauaa. ”Sen jälkeen kuluivat jälleen vuodet ilman Viroa käsitteleviä artikkeleita.”⁶⁴

Moskovan vuoden 1980 olympialaisten tunnuksia. (Wikimedia Commons)

Kisojen ja boikotin vaikutukset näkyivät vuosien jälkeen. Yksi konkreettinen esimerkki oli Goodwill Games, jotka perustettiin vähentämään protestien vaikutusta. Ensimmäiset kisat järjestettiin kesällä 1986 Moskovassa, ja Tallinna toimi jälleen purjehduskilpailujen tapahtumapaikkana. Tällä kertaa yhdysvaltalaiset lähtivät matkaan, ja jälleen kerran Simonson lähetti heille kirjeen. Mutta tälläpä kertaa hän kutsui urheilijoita lännen ”hyvän tahdon lähettiläiksi” Viroon ja toivotti heille menestystä kilpailussa. Hän kertoi lyhyesti perusasiat Viron miehityksestä ja kahdesta eriävästä väestöryhmästä, minkä vuoksi ”kehotamme teitä tahdikuuteen tavatessanne virolaisia Tallinnassa”. Lopuksi hän toivotti koko joukkueen vierailulle ERKÜ:n tiloihin kisoista paluun jälkeen. USA:n joukkueenjohtaja, Andrew Kostanecki, oli taustaltaan puolalainen ja hän vastasi ”ymmärtävänsä tilanteen täysin ja arvostavansa kirjeenne näkökohtia.”⁶⁵ Kuudessa vuodessa Simonson oli siirtynyt eristäjästä soluttajaksi.

Mielipiteenmuutoksella oli taustalla sukupolvikysymys, joka ilmeisesti vaikutti myös vanhempiin. Poliittiseen toimintaan tulleilla nuorilla ei ollut henkilökohtaisia kokemuksia Virosta. He suhtautuivat myönteisemmin kotimaassavierailuihin, sillä niin he näkisivät neuvostotodellisuuden puutteet, mikä voimistaisi kamppailua itsenäisyyden hyväksi. Vierailut myös loisivat yhteenkuuluvuuden tunnetta virolaisten kesken asuinpaikasta riippumatta: ”Me molemmat häviämme vain, jos sallimme rakentaa esteitä toistemme välille.”⁶⁶

Tuulta päin, suunta muuttuu

Virolaispakolaisten keskustelun jako näyttää seuraavan Wandyszin maantieteellistä jaottelua New Yorkin ja Lontoon puolalaisyhteisöjen välillä. Virolaisten tapauksessa Ruotsissa kannatettiin enemmän soluttautumista ja New Yorkissa eristämistä. Pakolaishallituksessa Tukholmassa, Upsalassa ja Kööpenhaminassa asuneet ministerit olivat edellisen kannalla, jälkimmäisen kannattajat asuivat New Jerseyssä, Torontossa ja Brisbanessa. Sama jako säilyi myös keskusteluissa protestin saadessa ilmaa alleen. Yhdysvalloissa jatkettiin eristämisen kannattamista, vaikka varsinaista tarvetta sille ei enää ollut. Ruotsissa pakolaispoliitikkojen

muodollinen johto oli jokseenkin hiljaa ja antoi nuoren kaartin kantaa vastuun tiedottamisesta ruotsalaisille.

Erilaiset rintamalinjat (asuinpaikka, ideologia, sukupolvi) jakoivat virolaispakolaisia yleensäkin ja olivat merkittäviä myös keskusteltaessa Tallinnan purjehduksesta. Tärkein jako oli kuitenkin julkisuuden ja yksityisten keskustelujen (pakolaishallituksessa tai kirjeenvaihdossa) välillä. Omaa toimintaa ylikorostettiin eikä kaikkia lehdissä mainittuja kirjeitä löydy arkistoista. Lehdistökirjoittelussa oltiin vahvasti Viroon matkailua vastaan mutta suljettujen ovien takana se myönnettiin hävityksi taisteluksi ja hyödynnettiin myös omia yhteyksiä rautaesiripun läpi. Julkisessa aineistossa kotivirolainen näyttäytyy vailla omaa tahtoa ja nimelliset valtanpitäjät vain venäläisten asettamina lakeijoina. Tässä mielessä Moskovan olympialaisia koskeva keskustelu osui ajankohtaan, jolloin pakolaisyhteisö kokonaisuudessaan oli siirtymässä eristämisestä soluttamiseen, ja luultavasti kiihdytti tätä muutosta. Osaltaan tämä johtui sukupolven vaihtumisesta mutta vanhempienkin osalta Itämeren ylittävien yhteyksien syntymisen ja vahvistumisen takia oli entistä vaikeampaa ohittaa kotivirolaiset toimijat vaan päinvastoin ryhtyä yhteistyöhön heidän kanssaan.

Virolaisessa historian tutkimuksessa painotetaan neljänkymmenen sivistyneistön edustajan avointa kirjettä lokakuussa 1980 eräänlaisena lopun alkuna neuvostovallalle ja julkisen vastarintaliikkeen alkusysäisyinä. Muutamaa kuukautta aikaisemmin pidettyä olympiapurjehdusta ei yleensä tässä yhteydessä mainita ja sen vaikutusta olisikin vaikea todentaa, mutta karsittunakaan tuollaisen tapahtuman ”tuore ilma” ei todennäköisesti mennyt ohi jälkiä jättämättä.

Kansainvälisessä keskustelussa Baltian tilannetta käsiteltiin harvoin ja virolaistenkin kannanotoista on toisinaan hankalaa päätellä, vastustettiin koto Moskovan kisoja kokonaisuudessaan vai ainoastaan Tallinnan purjehdusta. Vastustamisella ja protestoinnilla oli monta sävyä. NATO:n jäsenmaiden viralliset edustajat olivat vuoden 1979 mennessä päättäneet olla osallistumatta avajaistilaisuuteen Tallinnassa, mutta tutkimuskirjallisuudesta ei selviä, oliko sen piirissä edes keskusteltu urheilijoiden osaboikotista. Niin tai näin, Tallinnan ja koko Baltian erityispiirre jäi unholaan Afganistanin miehityksen viedessä kaiken huomion joulukuusta 1979 lähtien.

Viitteet

- 1 Artikkelin lähteinä ovat Kansainvälisen Olympiakomitean arkisto Lausannessa (IOC Archives / Olympic Games of Moscow 1980 – correspondence, 1974–1980) (jatkossa KOK arkisto), Viron pakolaishallituksen kokoelma Viron kansallisarkistossa (ERA) Tallinnassa ja Viron Kansallisneuvoston (ERKÜ) kokoelmat Immigration History Research Center (IHRC):ssä Minneapoliiksessa sekä Viron urheilumuseossa Tartossa; viimeisimmistä kiitän Kaarel Antonsia aineiston luovuttamisesta. Artikkelin aiempi versio on esitetty Baltic Studies -konferenssissa Tallinnassa kesäkuussa 2013. Tutkimuksen toinen osa ilmestyy *The International Journal of the History of Sport* -aikakauskirjassa. Kiitos kaikille tutkimusta kommentoineille.
- 2 Anne Valmas, *Eestlaste kirjastustegevus välismaal 1944–2000 I*. Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, Tallinna 2003, 32–38, 88–90, 110–112, 141.
- 3 David Miller: *Athens to Beijing. The Official History of the Olympic Games and the IOC, 1896–2008*. Mainstream, Edinburgh 2008, 228.
- 4 1980.aasta olümpia purjesport Tallinna. *Teataja* 21.7.1973,1; "Linnapea" myös Tallinn olümpialinn – 1980. *Teataja* 16.11.1974, 3; Tiit Kuningas ja Tiit Lääne: *Olümpiamängude ajalugu. Neljas raamat*. Maalehe Raamat, Tallinna 2007, 309.
- 5 Esimerkiksi, Ilona Abalgeti KOK:ile 22.1.1980. KOK arkisto; Nicholas Evan Sarantakes: *Dropping the Torch. Jimmy Carter, The Olympic Boycott, and the Cold War*. Cambridge University Press, New York 2011, 43–44.
- 6 Säännön vahvistava poikkeus: Paul Burgermeister (Basel) Lord Killaninille 22.10.1974. KOK arkisto.
- 7 Tallinn olümpialinn – 1980. *Teataja* 16.11.1974, 3. Alkuperäinen artikkeli: Olympia hinter dem Eisernen Vorhang. Die Russen möchten mit Macht die Olympischen Spiele in ihr Land holen. *Die Zeit* 1974:43.
- 8 H.K.: Olümpiaadit diktatuurimaades. *Teataja* 16.11.1974, 2.
- 9 Aksel Mark: Olümpiamängud Tallinnas. *Teataja* 16.9.1978, 2.
- 10 Pjotr Wandysz : "The options of Polish emigration" teoksessa *Intégration ou représentation? Les exilés polonais en Belgique et la construction européenne. Integration or Representation? Polish Exiles in Belgium and the European Construction*. (Toim. Michel Dumoulin ja Idesbald Goddeeris) Academia Bruylant, Leuven, 2005.
- 11 Tõnu Pärming: "'Baltic Studies': The emergence, development, and problematics of an area studies specialization" teoksessa *Regional Identity under Soviet Rule. The Case of Baltic States*. (toim. Dietrich André Loeber, V. Stanley Vardys, Laurence P.A. Kitching. University of Kiel, AABS, Hackettstown (NJ), 1990, 13, 23–27.
- 12 Tallinna olümpiaehitused üleliiduline lööktöö. *Teataja* 12.8.1978, 8; Rt: Inglise ajaleht olümpiamängudest Tallinnas. *Teataja* 29.9.1979, 11; Mis saab pärast olümpiaregatti? *Eesti Päevaleht* 29.12.1979, 4; Mida hakata peale Piritä olümpiaehitustega? *Vaba Eestlane* 22.1.1980, 3; Mis saab hiljem regatiahitustega? *Eesti Päevaleht* 6.2.1980, 6; 800 olümpia bussijuhti Tallinnas. *Vaba Eestlane* 2.6.1980, 3.
- 13 Moskva hädas olümpiaga. *Vaba Eestlane* 19.1.1978, 8; 12'000 turisti olümpiaks Tallinna? *Vaba Eesti Sõna* 18.5.1978, 2; Suuri raskusi olümpiatee ehitamisega Piritale. *Vaba Eestlane* 29.6.1978, 5; Kolme aastaga valmis pool maja. *Vaba Eestlane* 15.8.1978, 5; Tallinn ootab 10'000 välisküalist. *Vaba Eesti Sõna* 17.8.1978, 9; Tallinna olümpiaehitused – üleliiduline lööktöö. *Vaba Eestlane* 22.8.1978, 3; Olümpiaehitused Tallinnas hakkavad vajuma. *Vaba Eestlane* 7.9.1978, 1; Tallinna olümpiaehitused – vene kirvetöö. *Vaba Eesti Sõna* 7.9.1978, 1;

- E. Pärnsalu: Olümpiaehitused hakkavad vajuma. *Eesti Hääli* 29.9.1978, 3; Purjespordi Maa-ilmliit ei ole rahul olümpiaadi eeltöödega. *Teataja* 14.10.1978, 3; Vähem kui 5000 soomlast Moskva olümpiaadile. *Teataja* 28.10.1978, 2; Miks olümpiaehituste tööd venivad? *Vaba Eesti Sõna* 14.12.1978, 1; Jaan Toots: Pirita olümpiaehitused on rajatud pehmele pinnale. *Teataja* 23.6.1979, 12; "Vabatahtlikud" ehitavad Pirita olümpiaehitusi. *Vaba Eestlane* 24.7.1979, 3; Tööd Pirita kloostri varemetes jäetud unarusesse. *Vaba Eestlane* 2.8.1979, 3; Kk: Olümpiaehitused Pirital – sõjasaladus. *Vaba Eesti Sõna* 9.8.1979, 3+5; 'Valed värvid' olümpiahoonel. *Eesti Päevaleht* 28.11.1979, 1+7; Tallinlastele 'olümpiatsekid'. *Eesti Päevaleht* 22.12.1979, 1+11; Ainult 200 paati Tallinna regatile. *Eesti Päevaleht* 9.1.1980, 1+7; Olümpiaalaane ei suudeta täita. *Eesti Päevaleht* 9.1.1980, 6; Olympiastaden Tallinn rustas upp. *Eesti Päevaleht* 16.1.1980, 5; Tehniline kaos Moskva-mängudel? *Eesti Päevaleht* 2.5.1980, 3; Tulekahi uues teletornis. *Eesti Päevaleht* 7.5.1980, 1; Tallinna olümpiamured. *Eesti Päevaleht* 16.5.1980, 2; Eesti staadionid ja spordiehitused lagunevad. *Vaba Eestlane* 10.6.1980, 3.
- 14 Tallinna oodatakse 12.000 olümpiauristi. *Vaba Eestlane* 4.5.1978, 3; Moskva ootab olümpiaaks 300'000 turisti. *Vaba Eesti Sõna* 3.8.1978, 9; Tallinn ootab 10'000 väliskülast. *Vaba Eesti Sõna* 17.8.1978, 9; Ka Tallinn piirab olümpiakülasti. *Vaba Eesti Sõna* 26.10.1978, 3; Kes pääseb Tallinna regatile. *Vaba Eesti Sõna* 19.7.1979, 6; Tallinn ootab olümpiakülasti kuid... *Vaba Eestlane* 13.9.1979, 8.
- 15 KGB juhib olümpiat. *Eesti Päevaleht* 14.11.1979, 2; KGB-mehed olümpiakomitees. *Eesti Päevaleht* 14.11.1979, 5; KLA: KGB-olümpial. *Eesti Päevaleht* 23.7.1980, 2; Mati Graf & Heikki Roiko-Jokela: *Vaarallinen Suomi. Suomi Eestin kommunistisen puolueen ja Neuvostoviron KGB:n silmin*. Minerva, Jyväskylä 2004, 119–120.
- 16 800'000 väliskülaste valvajat olümpial. *Vaba Eesti Sõna* 25.1.1979, 2; 300.000 olümpiakülastil Moskvas mureallikas. *Vaba Eestlane* 3.5.1979, 1; KGB leht Tallinnas: ärge regati ajal tulge! *Vaba Eesti Sõna* 4.10.1979, 5; M.K.: KGB leht: Ärge tulge! *Eesti Hääli* 8.2.1980, 1; M.K.: KGB rõõmustab. *Eesti Hääli* 21.3.1980, 2.
- 17 H.K.: Olümpiaadid diktatuurimaades. *Teataja* 16.11.1974, 2. Artikkelis mainitiin Hugo Valentinin *Det judiska folkets öde* (1940), johon viitattiin myös myöhemmin: See oli suur võit natsidele. *Teataja* 3.5.1980, 2. Myös Aksel Mark: Olümpiamängud Tallinnas. *Teataja* 16.9.1978, 2; Olympiamängud Moskvas. *Teataja* 30.9.1978, 3; Veel Moskva olümpiaadist. *Teataja* 14.10.1978, 7; Eesti Rahvusfondi märgukiri olümpiaregati asjus. *Teataja* 11.11.1978, 1; KLA: Mängud. *Eesti Päevaleht* 26.1.1980, 2; Kk: Ka Hitler kartis olümpia-boikotti. *Vaba Eesti Sõna* 7.2.1980, 5; Olümpiaad poliitilised algusest peale. *Eesti Päevaleht* 13.2.1980, 6; Hitler kartis boikotti Berliini olümpiaadile. *Eesti Päevaleht* 23.2.1980, 8; Protester mot Moskva-Olympiaden. *Teataja* 19.4.1980, 12; "Jumalad Olümpusel ootavad". *Teataja* 31.5.1980, 4; Natside võtted Moskva olümpia korraldamisel. *Vaba Eestlane* 10.7.1979, 3; KLA: KGB-olümpial. *Eesti Päevaleht* 23.7.1980, 2.
- 18 ER: Moskva olümpiamängud ja sportlaste südametunnistus. *Teataja* 9.2.1980, 2; Olümpiaad poliitilised algusest peale. *Eesti Päevaleht* 13.2.1980, 6; Olümpiatuli kustumas? *Eesti Päevaleht* 5.3.1980, 3; Olümpia-boikott ei ole esmakordne. *Vaba Eesti Sõna* 6.3.1980, 10; AML: Kommenteerid. *Vaba Eestlane* 22.4.1980, 2–3; Moskva enda spordi-boikotid. *Eesti Päevaleht* 29.5.1980, 6; Pahandusi soomlastega Stockholmi mängudel. *Eesti Päevaleht* 27.8.1980, 3.
- 19 Puurand Kintulle 3.6.1977; Puurand H. Markille 13.9.1978. ERA.4969.1.29.
- 20 Koern Markille 1.9.1977; Aksel Mark Heinrich Markille 14.8.1978; Mägi Markille 29.8.1978; Nõmmera Markille 2.9.1978; Käis Markille 6.9.1978; Järvesoo Markille 12.9.1978; Pallop to Markille 17.9.1978. ERA 4969.1.29.
- 21 Puurand Kintulle 3.6.1977; Saks Markille 28.8.1978; Andresson Markille 5.9.1978. ERA 4969.1.29.

- 22 Koern Markille 1.9.1977; Nõmmera Markille 2.9.1978; Käis Markille 6.9.1978. ERA 4969.1.29.
- 23 Koern Markille 1.9.1977; Nõmmera Markille 2.9.1978; Aksel Mark Heinrich Markille 23.8.1978; Järvesoo Markille 12.9.1978; Pallop Markille 17.9.1978. ERA 4969.1.29.
- 24 A.K.: Meeldetuletus. *Eesti Päevaleht* 5.7.1980, 2; See ei ole meie regatt! *Eesti Päevaleht* 9.7.1980, 1+11; Minna olümpiaadile või mitte minna? *Eesti Päevaleht* 12.7.1980, 5.
- 25 Tallinlastele 'olümpiatselikid'. *Eesti Päevaleht* 22.12.1979, 1+11; Moskva 'puhastatakse' olümpiaadi ajaks. *Eesti Päevaleht* 5.1.1980, 8; Fanny Sievers: Kas minna või mitte? *Eesti Päevaleht* 19.1.1980, 4; Minna Moskvasse või mitte minna? *Eesti Päevaleht* 1.3.1980, 7; Olümpiakeeld emigrantidele. *Eesti Päevaleht* 8.3.1980, 3; Ajaloo võltsimine regatipropagandas. *Eesti Päevaleht* 23.4.1980, 1+7; Olümpiaidee surnud. *Eesti Päevaleht* 10.5.1980, 3; Rootsi lähel! *Eesti Päevaleht* 24.5.1980, 1+11; A.K.: Meeldetuletus. *Eesti Päevaleht* 5.7.1980, 2; Veepsportlased ikestatud maale. *Eesti Päevaleht* 9.7.1980, 2; "Viletsad hurtsikud Tallinnas". *Eesti Päevaleht* 9.7.1980, 2; Saksa ajakirjandus meenutab Baltikumi okupeerimist. *Eesti Päevaleht* 16.7.1980, 3; KLA: KGB-olümpial. *Eesti Päevaleht* 23.7.1980, 2; David B. Kanin: *A Political History of the Olympic Games*. Westview Press, Boulder 1981, 115–116.
- 26 Aksel Mark: Olümpiamängud Tallinnas. *Teataja* 16.9.1978, 2.
- 27 Koern H. Markille 11.4.1979. ERA 4969.1.29.
- 28 Mis juhtus Eesti olümpiameeskonnaga? *Vaba Eestlane* 21.2.1980, 5.
- 29 Ärge tulge regatile! *Eesti Päevaleht* 19.7.1980, 8.
- 30 ÜEKN täiskokous 11.6.1977; Johtajisto jäsenjärjestöille, 28.9.1977; ÜEKN Tegevuskava 1978. IHRC 3746-1.
- 31 Anderson jäsenjärjestöille, 22.6.1978. IHRC 3746-1.
- 32 Estonian American National Council. Olympic Games 1980. KOK arkisto; Moskva kui olümpia-linna vastu esindajatekojas. *Vaba Eesti Sõna* 3.8.1978, 1; Harald Raudsepp: Olümpia kummitab. *Vaba Eesti Sõna* 3.8.1978, 2; Kirjades nõutakse: olümpiamängud ära Moskvast! *Vaba Eesti Sõna* 10.8.1978, 1; H. Raudsepp: Regatt orjademaal ja meie. *Vaba Eesti Sõna* 14.9.1978, 2; ERKÜ olümpiakiri Ühendriikide Kongressis. *Vaba Eesti Sõna* 28.9.1978, 1; ERKÜ olümpiakiri jälle Kongressis. *Vaba Eesti Sõna* 2.11.1978, 1; Olümpiaregati küsimus Kongressi liikmete ette. *Vaba Eesti Sõna* 5.4.1979, 1; USA kongressiliikmete soodsaid kirju ERKÜ-le. *Vaba Eesti Sõna* 12.4.1979, 1; Kongressi uus aktsioon: vabadust Moskva olümpial. *Vaba Eesti Sõna* 4.10.1979, 1.
- 33 Selgitustöö Tallinnas toimuva olümpiaregati kohta. *Vaba Eestlane* 6.7.1978, 8; EKN protest olümpiaregati vastu. *Vaba Eestlane* 12.9.1978, 1.
- 34 I.K.: Moskva olümpiamängud rahvusvahelise luubi all. *Vaba Eestlane* 19.1.1978, 2.
- 35 Karl Arro: Moskva olümpiamängud ja ajakirjandus. *Vaba Eestlane* 20.7.1978, 2; Karl Arro: Sport propagandarelvana. *Vaba Eestlane* 12.12.1978, 2; Karl Arro: Kremli olümpia korraldajana. *Vaba Eestlane* 6.2.1979, 2.
- 36 Boikott Moskva olümpiale? *Vaba Eestlane* 15.6.1978, 1; Boikott olümpiamängude vastu? *Vaba Eestlane* 13.7.1978, 8; Carteril leplikumad toonid. *Vaba Eestlane* 25.7.1978, 1; Sarantakes 2011, 43–44.
- 37 Aksel Mark: Olümpiamängud Tallinnas. *Teataja* 16.9.1978, 2.
- 38 R.E.: Rootslased vahistati Tallinna sadamas. *Teataja* 16.9.1978, 12; Olümpiamängud Moskvast. *Teataja* 30.9.1978, 3; Balti regatt – olümpiaregati eelproov. *Teataja* 23.6.1979, 5; Olümpiamängud okupeeritud maal. *Teataja* 29.9.1979, 2.

- 39 Lääne purjetajad nurisevad. *Eesti Päevaleht* 29.12.1979, 8; USA purjetaja Pirita-muljed Balti regatiit. *Eesti Päevaleht* 2.2.1980, 5; KGB valmistub olümpiaadiks Tallinnas. *Eesti Päevaleht* 20.2.1980, 1+7.
- 40 Algab protestide laine. *Eesti Hää!l* 28.7.1978, 4.
- 41 Lugejakiri. Protest Tallinna regati vastu. *Eesti Hää!l* 18.8.1978, 3.
- 42 Tallinna Regatt tulipunktis. *Eesti Hää!l* 18.8.1978, 1; Moskva ootab olümpiaks 300'000 turisti. *Eesti Hää!l* 25.8.1978, 8.
- 43 Moskva kui olümpialinna vastu! *Vaba Eesti Sõna* 24.8.1978, 9; Veel Moskva olümpiaadist. *Teataja* 14.10.1978, 7; Campaign to Remove the 1980 Olympics from Moscow (Lontoo) KOK:ile, 22.8.1978. KOK arkisto.
- 44 Rahvusvaheline protest Tallinna regata pärast. *Vaba Eesti Sõna* 29.6.1978, 1; Eesti Rahvusfondi märgukiri olümpiaregati asjus. *Teataja* 11.11.1978, 1; Eesti Rahvusfond protesteerib. *Vaba Eestlane* 14.11.1978, 3; Uus konflikt Tallinna olümpiaregati pärast. *Vaba Eesti Sõna* 4.1.1979,1.
- 45 Finn-klassi jahte hakatakse tootma Tallinnas. *Teataja* 9.7.1977, 8; Eesti Rahvusfondi märgukiri olümpiaregati asjus. *Teataja* 11.11.1978, 1; Tallinna laulupidu 1980.a. Olümpiaregati ajal. *Teataja* 23.6.1979, 2; Endel Krepp: Sport ja poliitika olümpiamängudel. *Teataja* 8.12.1979, 4.
- 46 ER: Spordimängud ja poliitiline mäng. *Teataja* 28.4.1979, 2.
- 47 Endel Krepp: Sport ja poliitika olümpiamängudel. *Teataja* 8.12.1979, 4; Endel Krepp: Veem kõneles Eesti küsimusest. *Eesti Päevaleht* 5.12.1979, 1+7; Lääne-Saksamaal arutati 1980.a. olümpiaküsimusi. *Vaba Eesti Sõna* 6.12.1979, 3; Endel Krepp: Moskva olümpiaost osavõtt iga sportlase otsustada. *Vaba Eestlane* 20.12.1979, 2; Kuningas & Lääne 2007, 304.
- 48 Londonis arutati olümpiaregati küsimusi. *Vaba Eesti Sõna* 27.12.1979, 5.
- 49 Kanin 1981, 113, 116, 126–127; Umberto Tulli, "Whose rights are human rights? The Ambiguous Emergence of Human Rights and the Demise of Kissingerism." *Cold War History* 12:4 (November 2012): 573–593; Umberto Tulli: "Boicottare le Olimpiadi del Gulag". I diritti umani e la campagna contro le Olimpiadi di Mosca." *Ricerche di storia politica* 2013:1, 3–24.
- 50 Olümpia boikott päevakorral. *Vaba Eestlane* 3.1.1980, 8; Olümpiamängud ei sobi agressori maale. *Vaba Eesti Sõna* 17.1.1980, 1; KLA: Mängud. *Eesti Päevaleht* 26.1.1980, 2; Carter nõuab OM-boikotti. *Eesti Päevaleht* 26.1.1980, 8; USA-s nõuatakse ägedalt olümpiaadi boikoteerimist. *Eesti Päevaleht* 30.1.1980, 2; ER: Moskva olümpiamängud ja sportlaste südametunnistus. *Teataja* 9.2.1980, 2; Olümpiatuli kustumas? *Eesti Päevaleht* 5.3.1980, 3; ERF-EELK olümpiaaktsioon. *Eesti Päevaleht* 12.3.1980, 8; Olümpiaost eemale jääjad. *Eesti Päevaleht* 26.3.1980, 6; Kui kaugel on olümpiaboikott? *Eesti Päevaleht* 16.4.1980, 6; Viidake olümpiamängud Nõukogude Liidust teisele. *Teataja* 3.5.1980, 5; Kanin 1981, 116–145; Guttman 1992, 150–152; Alfred Erich Senn: Power, Politics and the Olympic Games. Human Kinetics, Champaign (IL), 1999, 173–187; Miller 2008, 225–226; Sarantakes 2011, 180–195.
- 51 Protest Baltikumist. *Vaba Eesti Sõna* 31.1.1980, 1; Hukkamõist Moskva olümpiamängudele Balti riikidest. *Vaba Eestlane* 31.1.1980, 1; Uus balti apell Moskvast. *Eesti Päevaleht* 6.2.1980, 1+7; Herald Tribune intervjuuris Mart Niklust. *Eesti Päevaleht* 12.3.1980, 1+7; AL: Nõukogude sõjajõud peavad lahkuma Afganistanist. *Teataja* 4.7.1980, 4; Protest Tallinnast ja Tartust Lord Killianinile. *Vaba Eesti Sõna* 17.7.1980, 2; Sini-must-valged triibud seintel. *Eesti Päevaleht* 26.7.1980, 1+7; Läti protest. *Eesti Päevaleht* 26.7.1980, 1+7; Läti sportlased toetasid boikotti. *Vaba Eesti Sõna* 14.8.1980, 6; Läti sportlaste protest. *Vaba Eestlane* 19.8.1980, 2; Viktor Niitsoo: *Vastupanu 1955–1982*. Tartu ülikooli kirjastus, Tartu, 1997, 139, 193.
- 52 A.O.U.: Letter from Estonia, maaliskuu 1980 (vastaanotettu 8.5.1980). KOK arkisto.

- 53 Malmös jätkuvad protestiavaldused olümpiaadi vastu. *Eesti Päevaleht* 13.2.1980, 2; Protest Moskva-mängude vastu Stockholmis. *Eesti Päevaleht* 15.3.1980, 2; EPL erilisa olümpiaadist. *Eesti Päevaleht* 14.6.1980, 3; Avati olümpiakiosk Stockholmis. *Eesti Päevaleht* 30.7.1980, 4.
- 54 Simonson Lloyd Cutterile 6.2.1980 ja 7.4.1980; Dante Fascell Simonsonile 22.2.1980; Stuart Eizenstat Simonsonile 25.2.1980. Viron urheilumuseo; EANC. Olympic Games 1980. KOK arkisto; USA-estlaste kiri Carterile. *Eesti Päevaleht* 27.2.1980, 3; ERKÜ teatas eestlaskonna seisukohad presidendile. *Vaba Eesti Sõna* 24.1.1980, 1; Rahvuskomitee esildis saadeti presidendile. *Vaba Eesti Sõna* 14.2.1980, 1; NATO tegelased ei lähe regati puhul Tallinna. *Vaba Eesti Sõna* 6.3.1980, 1; Regatt Tallinnas ei ole lubatav. *Vaba Eesti Sõna* 20.3.1980, 1.
- 55 Mikko Torro: Suomalainen näkökulma Moskovan olympiakisoihin sanomalehistössä kesälä 1980. Pro gradu, Suomen historia, Jyväskylän yliopisto, 2006, 24.
- 56 Simonson Jobsonille 5.2.1980; Jobson Simonsonille 11.2.1980; Simonson Jobsonille 10.4.1980; Jobson Simonsonille 15.4.1980; Simonson Jobsonille 26.10.1980; Jobson Simonsonille 6.11.1980; Simonson Jobsonille 1.12.1980. Viron urheilumuseo; USA purjespordi liidu kontakt eestlaskonnaga. *Vaba Eesti Sõna* 7.8.1980, 3; Tallinn ameeriklase silmaga. *Vaba Eesti Sõna* 15.1.1981, 1.
- 57 Eesti Rahvuskomitee uus olümpia-aktsioon. *Vaba Eesti Sõna* 10.4.1980, 1; Rahvuskomitee hiiglaslik olümpia-aktsioon. *Vaba Eesti Sõna* 15.5.1980, 1; USA laskurliit ERKÜ-le: Meie toetame olümpiaboikotti. *Vaba Eesti Sõna* 5.6.1980, 1.
- 58 Olümpiatuli saabus. *Vaba Eesti Sõna* 7.2.1980, 3; Boikotiotsus jääb. *Vaba Eesti Sõna* 21.2.1980, 3; ERKÜ avalik kiri rahvusvahelisele olümpiakomiteele. *Vaba Eesti Sõna* 28.2.1980, 3; Open letter to the IOC. *Vaba Eesti Sõna* 6.3.1980, 5; Guttman 1992, 151; Miller 2008, 225–226; Sarantakes 2011, 123–125.
- 59 Kirju peaminister J. Clark'ile. *Vaba Eestlane* 24.1.1980, 3; EKN-u aktsioon Moskva olümpia vastu. *Vaba Eestlane* 13.3.1980, 3; Aktsioonikava olümpia vastu. *Vaba Eestlane* 27.3.1980, 3; Karl Arro: Aeg on tegutseda. *Vaba Eestlane* 10.4.1980, 2; EKN kirjad peaministrile ja välisministrile. *Vaba Eestlane* 8.5.1980, 1; Guttman 1992, 152; Sarantakes 2011, 119–120, 196–197.
- 60 EKN protest olümpiaregati vastu. *Vaba Eestlane* 12.9.1978, 1; Ukrainlaste protest-olümpia. *Vaba Eestlane* 15.11.1979, 6; Suvel Ukraina Balti olümpiaad. *Vaba Eestlane* 13.3.1980, 8; *Vaba Olümpiaad* Torontos. *Vaba Eestlane* 22.5.1980, 2; *Vaba Olümpiaad* Torontos. *Vaba Eestlane* 17.6.1980, 5; *Vabade Olümpiamängude kava*. *Vaba Eestlane* 24.6.1980, 6; Eestlased parimad püstolis. *Vaba Eestlane* 26.6.1980, 6; *Vaba Olümpia* Torontos. *Vaba Eestlane* 3.7.1980, 5; *Vaba Olümpia* õnnestus üle ootuste. *Vaba Eestlane* 8.7.1980, 1; Õnnestunud "Vaba Olympia" Torontos. *Vaba Eesti Sõna* 17.7.1980, 10.
- 61 ESTO-teateid. *Vaba Eestlane* 5.7.1984, 2; *Vaba Olümpiaad* 1984. *Vaba Eestlane* 10.7.1984, 6.
- 62 Kolmandik oodatuist Tallinnas. *Eesti Päevaleht* 2.8.1980, 1+7.
- 63 Karl Arro: Aeg on tegutseda. *Vaba Eestlane* 10.4.1980, 2.
- 64 Lars Leivat, Peeter Luksep, Ülo Ignats, "Vaada väljast – mittetunnustamisest koostööni." Jana Vanamölder et al. (toim.) *Teine Tulemine II. Välisministeeriumi taasloomise lugu*. Eesti välisministeerium, Tallinna 2008, (25–40) 35.
- 65 Simonson Buzz Reynoldsile 23.6.1986; Kostanecki Simonsonile 30.6.1986, IHRC 3828-10.1; Senn 1999, 209–215, 236.
- 66 Juta ja Peeter Ristsoo: To visit or not to visit. *Esto America* 1984(2):1, 11–12.